

FILOZOFIJA KAO IDEOLOGIJA I FILOZOFIJA KAO NAUKA

PITANJE OSTVARENJA OPŠTEDOVJECANSKE FILOZOFIJE SVIJETA

U zagrebačkim »Pregledima« broj 21 od 1953 godine objavio je M. Kangrga rad »Problem ideologije«. Ovaj društveno i teorijski interesantan rad ne bi se smjelo misliti u jednom radu koji se bavi istom ili sličnom problematikom. Kangrga je ustvari raskopao cjelokupan problem ideologije, ne analizirajući njene posebne oblike. On istovrsno pokazuje izrastanje pojma ideologije kao eklatantne, tuđe svijesti — kako su je definirali osnivači marksizma. Astor s pritom izvodi zaključak da je ideologija »studenje čovjeka na plenu njegove svijesti i spoznaje« (str. 732).

Iako se u osnovnim postankama slažem sa zaključcima drage Kangrga, ipak se u pojedinim pitanjima razilazim. Iscrpan prikaz i kritika ovoga rada dao je u beogradskom »Filozofskom pregledu« broj 4 od 1953 M. Popović. Njegove zamjetke sa slijedećim priložim, Kangrga je zauzima o da obradi problem ideologije revolucionarne klase kao zastupnika cijele mase društva. Drugo, nije obradio konkretno dijalektički odnos između ideologije i nauke u marksizmu. Ovo privredio M. Popović u opredivane. U ovom radu, pokušavaju se djelomično obraditi oba ova pitanja kao pozitivno izlaganje Marks-Engelsovih pogleda, i to samo u određenom aspektu ovog problema, u protivstavljenju filozofije kao ideologije i filozofije kao nauke.

Kangrga bi se moglo reći i drugo zamjetke u pojedinim navođenim. Jedan manji rad ne može iscrpiti jedno tekmo obimno pitanje koje pored sve svoje aktuelnosti još uvijek nije razrađeno među marksistima. Ostaju još neobrađena mnogobrojna pitanja. Prije svega u našim kao i u Kangrginom radu naglašena je jača društvena određenost ideologije. Međutim, njena gnoseološka uslovljenost nije dovoljno pokazana. To treba dalje istraživati.

Razgraničenje pojmova — filozofija kao ideologija i filozofija kao nauka nalazi se u samoj osnovi marksizma i posebno dijalektičkog materijalizma. Ona je zabilježena u prvom zajedničkom naučnom i fundamentalnom djelu osnivača novog pogleda na svijet — u »Njemačkoj ideologiji«. Zapravo, dijalektički materijalizam kao novi naučni pogled na svijet i zasniiva se u protivstavu prema svekolikoj idealističkoj filozofiji i prema svakoj filozofiji koja je bitno ideologija a ne bitna nauka.

Ideologija je, ustvari, pogled na svijet jedne klase, staleža ili društvene grupe, tj. sistem ideja, pretpostava, pojmova izražen u različitim oblicima društvene svijesti (filozofija, umjetnost, religija, moral, pravo, politika). Ideologija predstavlja tumačenje ideja kao samostalnih suština. Kao takva je, međutim, bitno odraz materijalnog života društva koje je podijeljeno na klase, jer je duhovna proizvodnja jedne klase i njeno duhovno (duhovsko) oružje u borbi za njene društvene ciljeve.

Svaka klasa prema svom materijalnom položaju proizvodi i svoje ideje. »Vladajućim misli, kaže Marks, nisu ništa drugo do tuđi (čudni) interes vladajućih materijalnih interesa, ili u vidu misli formulirani nast-

rijalni odnos, prema tome, oni odnosi koji jednu klasu čine vladajućom, dakle misli njene vladavine. Individuum koje sačinjavaju vladajuću klasu... vladaju i kao misleći subjekti, kao proizvođači misli, regulišu proizvodnju i raspodjelu misli svoje epohe; a to znači da su njihove misli vladajuće misli epohe«⁽¹⁾.

Podjela rada, nastavlja dalje Marks, kao jedna od glavnih sila dosadašnje istorije u jednoj klasi dijeli rad na duhovni i materijalni. Tako jedan dio pripadnika određene klase postaju misleći, aktivni ideolozi sposobni za popštavajuća shvatanja. Oni proizvode »istine«⁽²⁾ koje kao relativno-apsolutne istine i ut. to mnoge stvari te klase o samoj sebi. Ostali se pripadnici klase prema tim »istinama«⁽³⁾ i iluzijama drže više pasivni, kao primaoci, jer su oni u stvarnosti aktivni članovi te klase i stoga nemaju vremena da grade izvjesne iluzije i misli o samima sebi. Dakle, članovi klase koji se bave duhovnom proizvodnjom nameću svoje ideje i pogleda cijeloj klasi, kao njene vlastite pogleda.

⁽¹⁾ K. Marks i F. Engels, *Njemačka ideologija*, prema izborniku »Istorijski i filozofski« str. 18 i sl. »Svjeta«.

Pošto svaka klasa smatra da su njeni pogledi jedini ispravni, da njene ideje jedino imaju odražavaju stvarnost i potpuno cijelog društva, to ona svoja ideje želi da nametne cijeloj masi društva. Dakle je vladajuća klasa, to ona i moći i njene misli su i vladajuće misli, ali svaka nova i revolucionarna klasa prevlađuje takođe revolucionarne ideje pa i njena ideologija protunosi na to da bude ideologija cijelog radnog naroda u suprotnosti prema vladajućoj klasi. To ona i jeste sve dotle dok se ne postavi nasuprot cijeloj masi društva, počinjući da čuva svoje ustoličane privilegije. »Naime, kaže Marks, svaka nova klasa koja stupa na mjesto prethodne vladajuće klase primorana je, već i zato da bi sprovela svoj cilj, da svoj interes prikazuje kao interes svih članova društva, najest iduće izraženo, da svojim mislima da oblik opštosti, da sebe predstavi kao jedino razumno, opšte-važnu...»¹⁾

Zato nam se dosadašnja (starija) predstavljala kao vladavina ideja, misli, principa. Izgledalo je da su u feudalizmu, u epohi arcaokratije, vladali pojmovi časti, vjernosti itd. a u epohi kapitalizma i vladavine buržoazije pojmovi aliboda i jednakosti. Tako je i sobražavala vladajuća klasa. A takav pogled na svijet u oblasti društva bio je u kod svih filozofskih sistema, pa bili oni idealistički ili materijalistički, sve do pojave dijalektičkog materijalizma.

Sva dosadašnja filozofija imala je pretežno ideološki karakter, bila je ideologija jedne klase, i nosila u sebi elemente naučnosti i tačnog odraza objektivne stvarnosti, nužno je bila prepuna iluzija i utopističkih koncepcija o svijetu. Budući naučno ograničena, ona je morala davati falsifikovanu sliku o svijetu. »Čitav ovaj privid, kaže Marks kao da je vladavina određene klase, samo vladavina izvjesnih ideja, prirodno prestaje sam od sebe čim vladavina klase uopšte prestane da bude oblik društvenog uređenja, čim dakle ne bude više potrebno da se posebni interes prikazuje kao opšti ili „opšti interes“ kao vladajući...»²⁾

Dakle, tek u društvu bez klasa ukida se privid da vladaju ideje, principi, a ne realni ljudi u procesu proizvodnje — ljudi, koji su u isti mah autori i glumci njihove vlastite drame.³⁾ Tek klasa proletarijata koja se može osloboditi samo ukidanjem svih klasa i stvaranjem besklasnog društva počinje da se oslobodi tog privida. Zato je njena ideologija emirionalna negacija same ideologije kao jednog stupnja u razvoju ljudske misli, stupnja na kome su svi oblici društvene svijesti imali pretežno ideo-

loški karakter. Protivrječnost da, ali dijalektička protivrječnost u ideološkom karakteru svih oblika društvene svijesti pa i filozofije unosi se naučni karakter kao njegova negacija.

»Kao što su stari narodi, prije je klaska doživljavali svoju preistoriju u imaginarnim mitologijama, tako su Nijemci doživljavali svoju pozniyu istoriju u mislima, u filozofiji...»⁴⁾ Do klasnog društva, u prvobitnoj zajednici, prevladavalo je mitološki oblik svijesti. On je bio prevladan ideološki. Ali je mitološka svijest u klasnom društvu duže još ostala a i danas ima svoje dejstvo. Mitološka poimanje predmetnog svijeta pokazuje se na svakom bezbuznu ljudskog saznanja kao zaostatak, kao amictnja, prepreka koju treba savladati.

Protivrječnost društvene osnovu i same priroda našeg saznanja, dakle, porođaju mitsko gledanje na stvarnost. Ali dok se mitsko obilježje našeg saznavanja u klasnom društvu pokazuje samo kao zaostatak, ideološki karakter saznanja je prevladavajući. On u sebi nosi naučno saznanje kao svoju negaciju. Od prvobitne starogrčke genijalne intuicije do danas filozofija kao ideologija ispunjavana je naukom — dijalektičkim racionalnim saznavanjem. Marksova otkrića u filozofiji čine u tom pogledu kvalitativan skok, znokret u pravcu izgrađivanja naučne filozofije. »Pronaći čijeku istinu, kaže Marks, pojam u njegovoj savršenosti, apunosti, sintetičnu formulu koja će ukinuti protivrječnja, to je zadaća društvenog genija. Eto još jednog razloga što je, u filozofiji g. Prudona, ovaj isti genije bio gonjen od jedne kategorije do druge...»⁵⁾

A to se odnosi ne samo na Prudona nego i na sve ideologe u klasnom društvu. Jer, u prirodi je svake ideje da se protivi na svu stvarnost. Tako se i stvara monoteologizam. Ali, pošto svaka ideja odražava samo jedan momenat, jednu stranu stvarnosti, ona ne može objasniti sav univerzum. Marks nam je eksplicite pokazao društvenu uslovljenost ideološkog obilježja filozofije a implicite ovim i drugim napomenama. U teorijsko saznanju strahu log pitanja. U toj svjetlosti postaje nam jasno zašto, na primjer, panetizam (monizam ideje dobra) panlogizam (monizam istine), panestetizam (monizam lijepog), energetizam (monizam energije) itd. ne mogu samostalno iscrpiti sve saznanje i objasniti cijelu stvarnost pri stojanja i postojanja materije. Nasuprot svim monoteizmima stoji dijalektički os-

¹⁾ Ibid, str. 21.

²⁾ Ibid, str. 22.

³⁾ K. Marks, »Uvod u filozofiju«, str. 124, 125.

⁴⁾ K. Marks, »Prilog kritici Hegelove filozofije«, str. 21.

⁵⁾ K. Marks, »Uvod u filozofiju«, str. 124, 125.

PREGLED

izbavljati. Jer, samo postavljanje pitanja u čovjeku i položaju čovjeka na ovom svijetu jeste protivrjeđuju filozofske misli — znači vanje porijekla na svijet. Zato se filozofija kao prava čovjeka i može izbaviti samo izbavljajući suštinu čovjeka. I, moglo bi se reći, koliko je dublje saznata prava suština čovjeka, utoliko će dublje biti saznati i najopštiji zakoni bivstvovanja cijele materije.

Filozofija, kaže Marks, postaje nauka o čovjeku, ali ne u uskom antropološkom smislu riječi, nego u ontološkom smislu, to jest, nauka o njegovom mjestu na svijetu i ulogu u presobrazovanju materijalne prirode. Evo tog teksta: »Ako čuvstva, strasti i druga svojstva čovjeka nisu samo antropološke odredbe u užem smislu, nego čista ontološke potvrde bića (prirode) — a ako se ona stvarno potvrđuju jedino time što je njihov predmet za njih čvčana, onda se podrazumijeva:

1) Da nešto na koji se ona potvrđuju nikad nije jedan te isti, nego naprotiv, razlikovani način potvrđivanja sačinjava osobenost njihovog postojanja, njihovog života.¹⁰⁾

Čovjek se prema prirodi odnosi kao prirodno biće. Njegovo čuvstvo je dosadašnjom grubom praksom bilo teško sputano. Sva raznolika čovjekova čuvstva, kao njegove suštinske sile, još se nisu pokazala, jer se nisu afirmisala opredmećivanjem. Zato prava afirmacija čovjeka, pravo humanizovanje prirode i opredmećivanje čovjeka tek počinje. Tako se priroda i čovjek prestaju razdvajati u pojmovima. A to shvatanje je ključ za razumjevanje predmeta filozofije kao nauke. Na taj osnovi i osnovno pitanje filozofije — odnos duha i materije i svijesti i bića — ako se ispituje uže i konkretno kao posebno opšte, kao odnos društvene svijesti i društvenog bića, ne zanemarujući ni za trenutak cjelinu materijalnog kretanja univezuma, neće nam se činiti kao neki novi monodeologizam, to jest kao sociologizam. Jer sociologizam kao nauka ne bavi se pitanjem odnosa svijesti i bića, nego posebnim zakonima društvenog kretanja. Razumljivo je da će u tim posebnim zakonima društvenog kretanja prava nauka uvijek otkrivati suštinu najopštijih zakona koji važe za cijelu materiju u kretanju.

Treba reći da je Hegel i ovdje pokazao Marksu put za izlazak iz lavirinta filozofskih sistema. Upravo tamo gdje su svi interpretatori Marksa, ocjenjujući njegov odnos prema Hegelu, vidjeli samo njegovu metafizičku preokupaciju ili samo teoriju otuđenja kao neku lupluju apstrakciju — nije mogli da vide da je tu Marks tražio ono

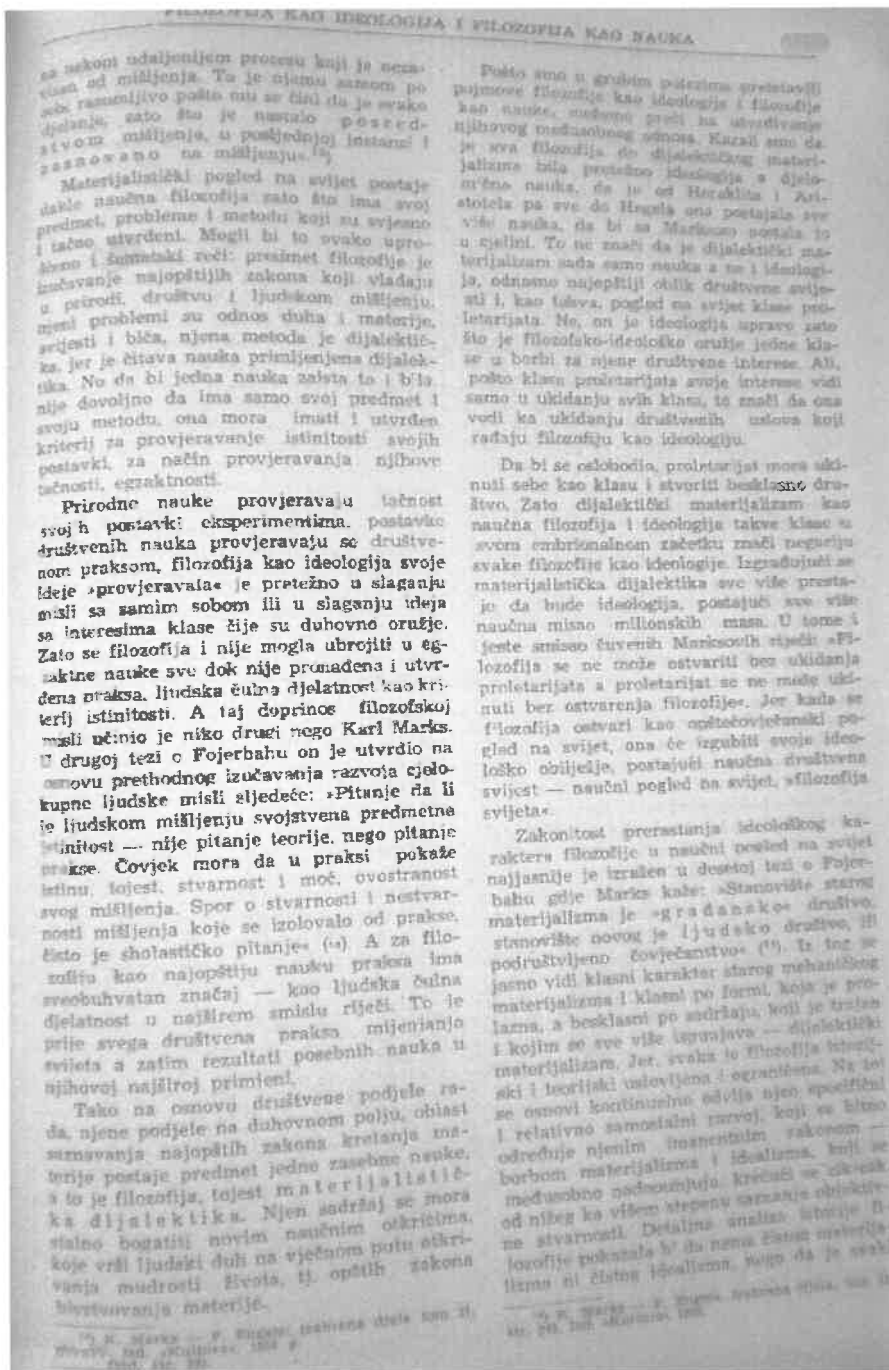
čisto značenje ljudskog radnog snage, znanja koje je kondenzovano kod neke pojave od najvećih mislilaca dotadašnje historije dijalektičku. I našao ju je u »Fenomenologiji duha« i u »Logici«, pa je u svojim rukopisima — filozofskim rukopisima napisao: »Valičina Hegelove Fenomenologije je o tome što Hegel razmatra samoostvarenje čovjeka kao proces, razmatra opredmećivanje (Vergegenständlichung) kao razsvjetlovanje (Entgegenständlichung), to jest kao otuđenje i negaciju tog otuđenja u čemu čvčon (Hegel) dakle nalazi suštinu rada i shvata predmetnog čovjeka kao rezultat njegovog sopstvenog rada.¹¹⁾

Marksa konstatuje da Hegel stoji na čvrstom savremene političke ekonomije, jer smatra rad kao ljudsku suštinu, čovjeka kao rezultat rada. Zato Marks, da bi zasnovao novi naučni pogled na svijet, pristupa otkrivanju protivrjeđnosti u društvu kroz ekonomsku nauku. Tako je Marks započeo filozofsku revoluciju kao antifilozofsku u dotadašnjem smislu riječi. Njegovi Ekonomsko filozofski rukopisi su prethodili izgrađivanju materijalističkog shvatanja istorije i bili su građa za mnoga kasnija djela, a za sam »Kapital«. Spajanje dijalektike i čuvstvenije bilo je, zato, pretpostavka obrota na Hegelom i cijelom filozofijom kao ideologijom. Jer, tek kada su bili otkriveni zakoni ekonomskog razvitka društva, i filozofija je kao pogled na svijet mogla postati nauka u pravom smislu riječi. Marks je dokazao da zakoni dijalektike vladaju i u društvenoj istoriji kao što vladaju i u prirodi, i u ljudskom mišljenju. Tek time filozofija postaje čvrsto naučno zasnovana.

No, vratimo se na razmatranje pitanja — filozofija kao ideologija i filozofija kao nauka. Nasuprot filozofiji kao ideologiji koja polazi od ideja uzimajući ih kao tačne sisteme, bez provjeravanja, filozofija kao nauka polazi od istraženih činjenica, otkrivenih zakona i onda ih teorijski uopštava kao naučni pogled na svijet. Engels je i u posljednjim godinama svoga plodnog života potvrdio tu misao iz njihovog prvog zajedničkog naučno-filozofskog djela, stihotički riječima: »Ideologija je proces koji takorektni mislilac vrši doduše svjesno, ali s krivom svijesću. Stvarne snage koje ga pokreću ostaju mu nepoznate, inače to ne bi bio ideološki proces. On zamišlja krive, prividne pokretačke snage. Pošto je to proces mišljenja, on izvodi njegovu suštinu kao i neki oblik iz čistog mišljenja, ili iz avog savremenog ili iz mišljenja svojih prethodnika. On operiše golim mislim materijalom, kao što daltonac uzima kao da je protivljen mišljenjem, i ne provjerava ga inače daleko

¹⁰⁾ K. Marks, »Ekonomsko-filozofski rukopisi iz 1844. i 1845. godine«, tom III, str. 293 na 294 (prijem: »Svjetlo«, Zagreb, 1953) i »Kapital«, tom I, str. 104 g.

¹¹⁾ K. Marks — F. Engels, »Djela«, tom III, str. 293 na 294 (prijem: »Svjetlo«, Zagreb, 1953).

materijalizam, locu svojih opretnosti i dualističkih misli, a da je svaki idealizam bio više ili manje ispunjen materijalizmom, što se u Hegelovom apsolutnom idealizmu najjasnije pokazalo. Taj idealizam Marks je osjetio kao na glavu izokrenuti materijalizam upravo zato što je bio ispunjen dijalektikom.

Dakle, u protivuzročnom kretanju filozofskog saznanja ideološko preraslo u naučno. A taj kvalitativni skok utložen je prvotnom Hegelovog apsolutnog idealizma u Marksov dijalektički materijalizam. Engels je u tome pisao, da istina koju je u filozofiji trebalo saznati kod Hegela nije više bila stinka gotovih dogmatskih postavki nego "... istina se sada sastojala u samom procesu spoznaje, u dugom istorijskom razvitku nauke, koja se, od nižih stepena spoznaje udiše na sve više stepenice, ali koja nikad ne dospjeva — pronalaskom neke takozvane apsolutne istine — do tačke od koje više ne može dalje, gdje joj ništa drugo više ne preostaje nego da skreni ruku i da se divi stečenoj apsolutnoj istini. A ono što važi u oblasti filozofske spoznaje važi i u oblasti svake druge spoznaje pa i u oblasti praktičnog djelanja."¹² Tako postajući nauka, filozofija nema granica u svom razvitku jer je sama materija bezgranična, a ljudsko saznanje ne može biti nikada završeno ni konačno.

Filozofija je zatim sa dijalektičkim materijalizmom postala nauka jer je otkriveno njeno porijeklo, izvor i aktivna uloga kao i pokretački zakoni njenog stalnog razvoja. U klasifikaciji nauka utvrđen je njen predmet, problemi i metoda izučavanja. Postavke takve filozofije sada se provjeravaju u svestranoj ljudskoj djelatnosti. Naprimjer, dijalektički materijalizam tvrdi da je samo materija vječna u svom samokretanju, neovisno od neke više duhovne sile i bez »prvog pokretača«. Ta postavka je univerzalna, filozofska i tačna, jer njenu tačnost dokazuju sve prirodne nauke i svakodnevni materijalni život ljudi. »Stvarno jedinstvo svijeta, pisao je Engels, sastoji se u njegovoj materijalnosti, a ova se ne dokazuje pomoću nekoličko opusarskih fraza, nego dugotrajnim i sporim razvitkom filozofije i prirodnih nauka.«¹³

Sa Marksom, dakle, filozofija postaje nauka u protivstavu prema ideologiji. To nije više misao koja sama sebe misli kao kod Hegela, nego filozofija o materijalnom svijetu i o čovjeku kome je kriljen sam čovjek. Čija je suština u sveukupnosti društvenih odnosa — čovjeku kao generičnom biću u procesu njegovog odvoječenja i opredmeti-

vanja. Tu je filozofija svjetla koji presuređuje čovjek — nauka a najopširniji zakoni su kretanja historije i o odnosu čovjeka kao subjekta saznavanja prema materiji kao objektivnoj prirodi. Na svakvoj perspektivi Marks i Engels, kao fragmentarno, ipak su dovoljno jasno pokazali i odredili u čemu je tačna karakteristika filozofije i koji su njeni pokretački zakoni razvika. Pokazali to sistematski ostaje još uvijek posao kojim se markovski materijalizam baviti.

Uspinjući se na najviše vrhove dotadašnjeg razvoja ljudske misli, ovladavajući Hegelovom »Fenomenologijom duha«, Marks je otkrio perspektivu razvoja čovječanstva i njegove duhovne esencije filozofije. Hegel je u »Fenomenologiji duha« prevazišao samoga sebe, ali tu je i najjasnije zabilježio njegov genije i preko njega ljudska misao u dotadašnjem svom razvoju. To je bila prava revolucija u filozofiji, kako kaže Marks. On je tu otkrio revolucionarnu dijalektiku i polaznu tačku za dalji razvoj filozofske misli. U Hegelovoj teoriji otuđenja Marks je vidio ključ za razbijanje Hegelovog sistema, za njegovu objašnjenje i materijalistički preokret.

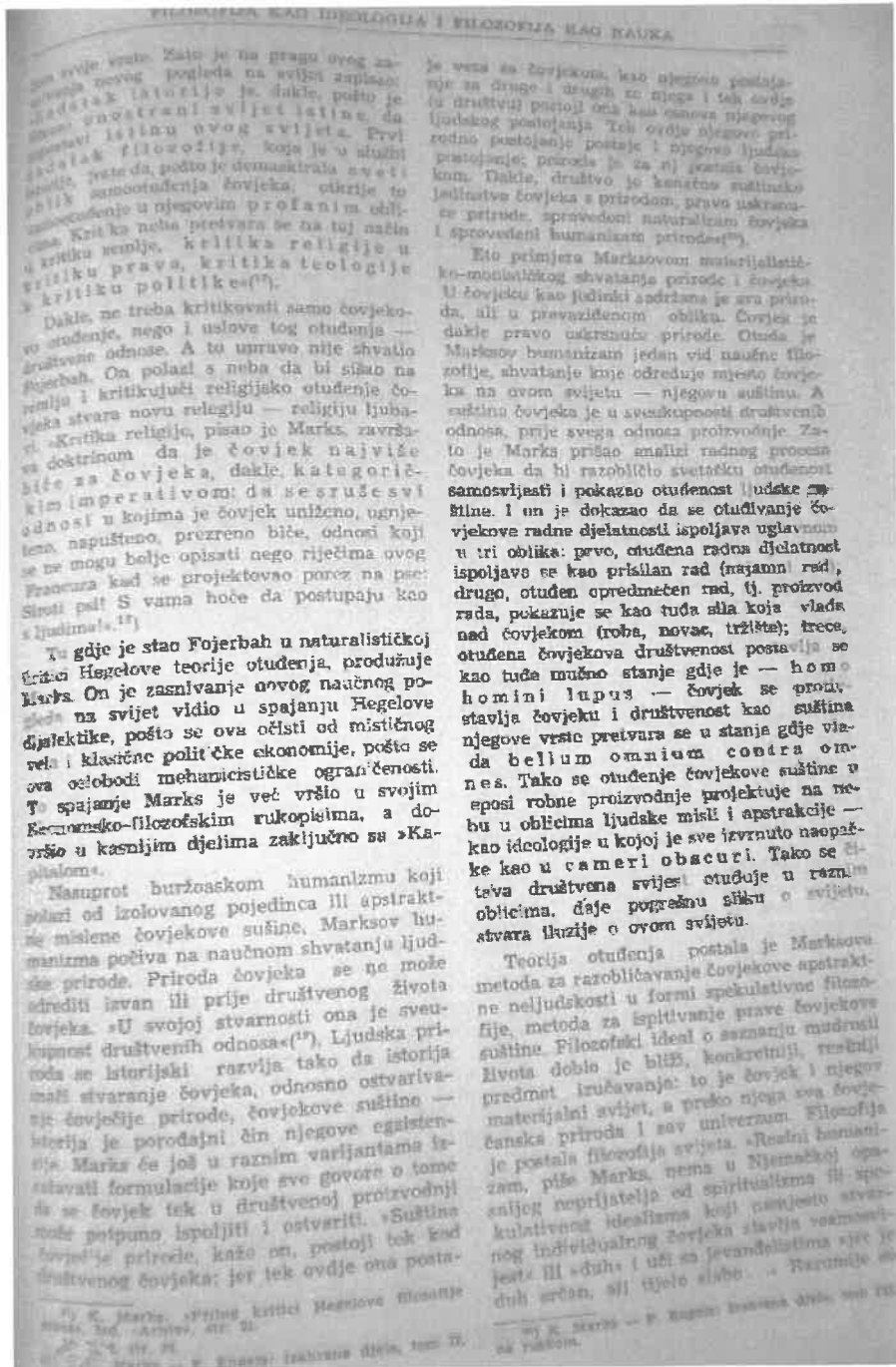
Hegelova apsolutna ideja kao prvobitno otuđuje se u prirodi, koja je čisti privid i zato van historije — da bi se reintegrirala u čovjeku kao samosvjesnom biću — čovjeku kao čovječanstvu, dejući mu misao kao svoju suštinu. Čovjekova suština za Hegela je samosvijest, a otuđenje samosvijesti za njega je to stvarno otuđenje. Zato čovjek nastaje kao reintegracija njegove suštine, tojest, svijesti, ideje. Hegelov čovjek je apstraktno samosvjesno biće koje je u vječnom samozavoju — samopostavljanju i otuđivanju, tj. u stalnom prevazišavanju.

Marks je tog apstraktnog čovjeka shvatio kao konkretnog, čulnog, društvenog čovjeka, kao stvarnog — tjelesnog čovjeka na okrugloj zemlji — a otuđenje samosvijesti kao otuđenje stvarnih suština realnog čovjeka, kao bića svoje vrste. U različitim oblicima otuđenja samosvijesti Marks je sagledao konkretni razvoj čovjeka kao proizvođača i otuđenje različitih oblika čovjekove svijesti i njegovih duhovnih suštinskih sila. Marks je u Hegelovoj teoriji otuđenja usvojio ono što je racionalno — bitno; samosvjesnost čovjeka radom u konkretnoj historiji.

Zadetak epohe Marks je zato vidio u analizi radne djelatnosti čovjeka, kao njegove primordijalne suštine — koja ga čini bi-

¹² K. Marks — F. Engels: Izabrana djela, tom II, str. 285-286, »Kultura« 1953 g.

¹³ F. Engels: »Anti-Dühring«, str. 27, ist. »Kultura« 1953 god.

PREGLED

da ovaj bestjetni duh ima duha samo u svom obratnju!²¹⁾

Realni humanizam Karla Marksa je naučno dokazani put oslobođenja čovjeka — teorija koja pruža dokaze sa historijom — filozofija koja je najviši proizvod ljudske civilizacije historije i duhovna oružja za razlikovanje sa takvom historijom, koja je predstavlja stvarnog čovjeka, gospodara zemlje. Takva je perspektiva Marksa otkrio za filozofiju riječima da mora doći vrijeme kada će filozofija imati recipročni odnos sa stvarnim svijetom ne samo svojim sadržajem već svojim manifestacijama. Filozofija će tad prestati da bude protivstavljanje jednog sistema drugom i postać filozofija koja je okrenuta licem svijetu. No, ako neće biti protivstavljanja filozofskih frontova, ne znači da će nestati sve protivurječnosti i pokretačke snage razvoja filozofske misli. «Tada je nauka njihovo jedinstvo. A suprotnosti u nauci rješavaju se samo naukom.»²²⁾

Marksovo preokretanje Hegelove idealističke dijalektike u materijalističku konkretnu dijalektiku, Engels je ovako ocijenio: «Hegelova dijalektika odnosi se prema racionalnoj dijalektici kao teorija toplotnog elementa prema Lavovazjevoju teoriji.»²³⁾ Kada se ima u vidu kako su klasici visoko cijenili Hegela, smatrajući da se od njegovih otkrića u filozofiji i ljudskoj misli jedino može poći dalje, onda tek postaju jasne ove Engelsove riječi o konkretnoj dijalektici kao budućoj opštečovječanskoj filozofiji. Perspektiva razvoja te filozofije nastaje jasna i sa teorijsko — sazajne strane, jer je ona naučna filozofija, koja ne može biti završeni sistem. Ona i može biti ideologija samo one klase koja svojim oslobođenjem oslobađa cijelo čovječanstvo.

Put oslobođenja radničke klase i ljudskog roda nije više samo želja — to je zakon. Taj zakon otkrio je i naučno dokazao K. Marks. Time je ljudima dao svijest o nužnosti društvenog preobražaja iz klasnog u besklasno društvo. Filozofija mora da ocvjetljava taj put. A taj zadatak može obaviti samo proletarijat, jer je on klasa oslobođenja čovječanstva par excellence rukovodena filozofijom kao svojim duhovnim oružjem. «Kada proletarijat obaviliše ukidanje dosadašnje vjere u svijetu, kaže Marks, onda on istovremeno samo tajnu svog sopstvenog bitisanja, jer je on stvarno ukidanje ovog vjere u svijetu.»²⁴⁾

Pitali su gdje je pozitivna mogućnost emancipacije čovjeka, Marks je rekao: «Jedino sigurne riješenje: »Odgovor: U oslobađanju klase vezane radikalnim i oslobađanju klase građanskog društva koja nije klasa građanskog društva; staleža koji je oslobađanje svih staleža; sfera koja ima univerzalan karakter zbog svojih univerzalnih potrebi i koja ne zahtijeva nikakvo posebno pravo jer joj nije nametnuta nikakva posebna nepravda, već nepravda uopšte; sfera koja se ne može više pozivati na historijsko već samo na čovječansko pravo; koja ne stoji u jednostranoj protivurjednosti s posljedicama njemačkog državnog uređenja, već u svestranoj protivurjednosti s osnovima tog uređenja; najzad sfera koja ne može emancipovati sebe a da ne emancipuje sebe svih ostalih sfera društva i da, u vezi s tim, ne emancipuje sve ostale sfere društva, koja, jednom riječju, predstavlja potpun gubitak čovjeka, dakle koja može samo sebe naći potpunim ponovnim dobijanjem čovjeka. Ovo raslojavanje društva, kao posebna klasa, jeste proletarijat.»²⁵⁾

Marks je isticao da je praktična mogućnost oslobođenja morala samo na stanovištu one teorije koja izjavljuje da je — čovjek najviša suština čovjeka — pa zaključuje: «Kao što filozofija nalazi u proletarijatu svoje materijalno oružje, tako proletarijat nalazi u filozofiji duhovno oružje i čim misaona munja bude temeljno odarila u ovo nalvo narodno i le, izvršiće se emancipacija Nijemaca u ljudbe i dalje. «Glava ove emancipacije je filozofija a njeno srce proletarijat.»²⁶⁾

Filozofija je po Marksu dakle duhovna kvintesencija svoga vremena. A u vremenu koje nastupa, i ona mora imati recipročni odnos sa stvarnim svijetom — okrenuta licem svijetu koji neće biti pocijepan u klase suprotne jedna drugoj. Zato ni filozofija neće biti protivstavljanje jednog sistema drugom. To će biti filozofija svijeta. «Komunizam, » kaže Marks, je pravi kraj svade između čovjeka i prirode i između čovjeka i čovjeka, on je pravi kraj svade između egzistencije i esencije, između slobode i nužnosti, između individue i vrste. On rješava misteriju historije i zna da ju je riješio.»²⁷⁾

ARIF TANOVIĆ

²¹⁾ K. Marks — F. Engels, *100 godina revolucije*, str. 2.
²²⁾ F. Engels, *Priručnik radovi sa »Vorwärts«*, str. 1.
²³⁾ K. Marks, *Priručnik radovi Hegelove filozofije*, str. 28.
²⁴⁾ K. Marks, *Priručnik radovi Hegelove filozofije*, str. 28.
²⁵⁾ K. Marks — F. Engels, *Djela*, tom III, str. 40. na ruskom.

²⁶⁾ K. Marks, *Priručnik radovi Hegelove filozofije*, str. 28.
²⁷⁾ Ibid, str. 32.

²⁸⁾ K. Marks — F. Engels, *Djela*, tom III, str. 40. na ruskom.